

สำนวนไทยในนวนิยายของศรีบูรพา *

Idiomatic in Sriburapha's Novels

กาญจนา ตันโพธิ์ (Kanchana Tonpo)^{1**}

(Received: February 5, 2018; Revised: April 30, 2018; Accepted: May 5, 2018)

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาโครงสร้างภาษาและที่มาของสำนวนไทยในนวนิยายของศรีบูรพา ซึ่งมีกลุ่มตัวอย่างได้แก่ ผลงานวรรณกรรมประเภทนวนิยายของศรีบูรพาที่ประพันธ์ไว้และพิมพ์ครั้งแรกใน ปี พ.ศ. 2470-พ.ศ.2500 รวมทั้งสิ้น 15 เรื่อง ผลการศึกษาพบโครงสร้างภาษาของสำนวนทั้งสิ้น 3 ประเภท คือ ประเภทที่เป็นคำ ประเภทที่เป็นวลีและประเภทที่เป็นประโยค โดยประเภทที่เป็นคำพบคำเดี่ยวและคำประกอบ ประเภทที่เป็นวลีพบ นามวลี กริยาวลี และ วิเศษณ์วลี ประเภทที่เป็นประโยคพบประโยคที่มีโครงสร้างประกอบด้วยหน่วยสกรรมและหน่วย กรรมตรง, ประโยคที่มีโครงสร้างประกอบด้วยหน่วยประธานและหน่วยกรรม, ประโยคที่มีโครงสร้างประกอบด้วย หน่วยประธาน หน่วยสกรรมและหน่วยกรรมตรง ในด้านที่มาของสำนวนไทยในนวนิยายของศรีบูรพาพบ 8 ประการ คือ ที่มาจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, ความเชื่อ, อวัยวะต่าง ๆ ของมนุษย์, การกระทำหรือความประพฤติของมนุษย์, การประกอบอาชีพเกษตรกรรม, การเล่นหมากรุกและการเล่นพนัน, การบันเทิงและวรรณกรรมต่าง ๆ สำนวนที่ ศรีบูรพานำมาใช้จะทำหน้าที่เป็นหน่วยที่มีฐานะเท่าคำคำหนึ่ง และสื่อความหมายถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งในเชิงเปรียบเทียบ ส่วนใหญ่มีโครงสร้างภาษาเหมือนสำนวนเดิม บางสำนวนเปลี่ยนโครงสร้างไปบ้าง และบางสำนวนใช้ใน บริบทที่ต่างไป ศรีบูรพานำมาใช้สื่อความหมายได้ตรงตามจุดประสงค์ทั้งยังสอดแทรกคำสอน เสนอแนวคิดทัศนคติได้อย่างคมคายชัดเจน สำนวนที่ปรากฏเกิดจากรื่องราวและที่มาอันสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตและสภาพทางสังคมในยุคนั้น อีกทั้งทำให้ทราบว่าสำนวนไทยโดยส่วนใหญ่เกิดจากการที่คนไทยพูดเปรียบเทียบกับสิ่งบางอย่างกับสิ่งใกล้ตัวและสิ่ง ที่อยู่รอบตัว

ABSTRACT

This study was conducted to investigate the language origins and structures of the Thai idiomatic expressions that had been used in the novels of Sriburapha. The data was collected from 15 novels by Sriburapha that had been published between 1927 – 1957. The results of the study showed that 3 language structures had mainly been used in the Thai idiomatic expressions: words, phrases, and sentences. At the word level, single words and compound words had been used. At the phrase level, the expressions, which had been used, were in noun phrases, verb phrases, and adverbial adjuncts. Lastly, at the sentence level, three types of sentence structures had been used: 1) sentences consisting of transitive verbs and direct objects, 2) sentences consisting of subjects and intransitive verbs, and 3) sentences consisting of subjects, transitive verbs, and direct objects.

¹Correspondent author: Kan_tonpo@hotmail.com

*บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่องการศึกษาสำนวนไทยในนวนิยายของศรีบูรพา

**อาจารย์ประจำ สาขาวิชาศิลปวิทยาศาสตร์ สำนักนวัตกรรมการเรียนรู้ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

The study also found that the sources of Thai idiomatic expressions in Sriburapha's novels could be categorized into 8 groups: 1) nature and surroundings, 2) beliefs, 3) the parts of the human body, 4) human actions and behaviors, 5) agricultural practices, 6) chess and gambling, 7) other forms of entertainment, and 8) novels. The idiomatic expressions, used by Sriburapha, have functioned as a single unit similar to a single word and have been used as metaphors or similes. The structure of most of the expressions in the novels was found to be the same as the original expressions, while others were found to be adjusted and used in different contexts. Yet, the writer had used them appropriately and wisely. He also introduced life lessons, and was able to weave his witty ideas and opinions into the stories. The expressions in the novels are from the period and reflect the lifestyles and the nature of the society of that period. Moreover, the study also suggests that the origins of most Thai idiomatic expressions have arisen from our everyday lives and surroundings.

คำสำคัญ: สำนวนไทย นวนิยาย ศรีบูรพา

Keywords: Idiomatic, Novel, Sriburapha

บทนำ

นวนิยายเป็นวรรณกรรมบันเทิงคดีที่มีเนื้อหาสาระและแต่งจากจินตนาการ ผู้แต่งสมมติเรื่องราว ตัวละคร และเหตุการณ์ต่างๆ โดยมีการเริ่มเรื่อง การดำเนินเรื่อง และจบเรื่อง เพื่อสนองจุดมุ่งหมายอย่างหนึ่ง นวนิยายสร้างความบันเทิงใจแก่ผู้อ่าน สร้างภาพในจิตใจ เกิดสุนทรียรส ทำให้ผู้อ่านมีอารมณ์คล้อยตามอย่างลึกลับ [1] หากกล่าวถึงนักประพันธ์นวนิยายที่มีชื่อเสียงแล้ว ชื่อของ ศรีบูรพา หรือ กุหลาบ สายประดิษฐ์ ถือได้ว่าเป็นปรมาจารย์แห่งการประพันธ์ไทย เป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวาง ทั้งในเมืองไทยและต่างประเทศ [2] โดยจะเห็นได้จากนวนิยายที่มีชื่อเสียงสร้างความประทับใจมาถึงปัจจุบันหลายเรื่อง เช่น ข้างหลังภาพ ลูกผู้ชาย สงครามแห่งชีวิต เป็นต้น

นวนิยายของศรีบูรพา มีลักษณะเด่นในการใช้ภาษาที่สละสลวยอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว และนำเสนอ นวนิยายที่มีเนื้อหาสะท้อนให้เห็นความนึกคิด ความเชื่อ ความใฝ่ฝันและวิถีชีวิต นอกจากนี้ยังสอดแทรกการวิพากษ์วิจารณ์ปัญหาสังคมอยู่บางประการอีกด้วย [3] ศรีบูรพาเป็นนักประพันธ์ที่ใช้สำนวนภาษาอย่างละเมียดละไม โดยเฉพาะในด้านการเลือกสรรสำนวนไทยมาสอดแทรกเพื่อสื่อภาพให้ผู้อ่านสัมผัสได้อย่างลึกซึ้ง การใช้ถ้อยคำสำนวนไทยในวรรณกรรมถือเป็นการแสดงความสามารถทางภาษาอันสะท้อนภูมิปัญญาไทย สำนวนไทยเป็นถ้อยคำที่มีชั้นเชิง ซึ่งไม่มีความหมายตรงตามตัวอักษรหรือแปลตามศัพท์ปกติ เป็นถ้อยคำที่มีความหมายเชิงเปรียบเทียบและแสดงให้เห็นภาพโดยนัย เพื่อเป็นการเล่นคำให้ไพเราะ รื่นหู คมคาย และมักเป็นข้อความที่เป็นคติสอนใจ ศรีบูรพาเป็นนักประพันธ์ที่ใช้สำนวนไทยในนวนิยายเพื่อสื่อความหมายที่สอดคล้องกับทัศนะ เรื่องราว เนื้อหา จนทำให้ผู้อ่านสามารถมองเห็นลักษณะแนวคิดในการดำเนินชีวิตและสภาพทางสังคมในยุคของผู้เขียนได้อย่างชัดเจน จะเห็นได้จากสำนวนที่ปรากฏในนวนิยายเรื่องจนกว่าเราจะพบกันอีก [4] ดังนี้

...ส่วนการเล่าเรียนนั้นก็คิดว่าเรียนสักนิดหน่อย พอเป็นข้ออ้างที่จะได้อยู่ในต่างประเทศต่อไป และเมื่อกลับเข้าไปเมืองไทยแล้ว ก็จะได้ชื่อว่าเป็นพวกหัวนอกจะได้เข้าเป็นสมาชิกของนักเรียนเก่าในต่างประเทศเพียงเท่านั้นสังคมไทยก็จะตาดูก พวกสตรีสาว 'ชั้นสูง' ก็พร้อมที่จะให้สอดแขนและใครๆก็จะแลดูเขาด้วย

ความรู้สึกยกย่องว่า เขาเป็นพวก **หัวกะทิ** หรือ *elite* ของสังคมไทย เพราะว่าเขานักเรียนนอกพูดภาษาอังกฤษมีเพื่อนเป็นฝรั่งและมาจากตระกูลขุนนางผู้มั่งคั่ง

จากตัวอย่างอย่างข้างต้นศรีบูรพาใช้สำนวนภาษาที่สื่อให้เห็นลักษณะแนวคิดหรือทัศนคติของสังคมไทยที่มีภววิทยาที่ร้ายเร้นในต่างประเทศและเมื่อกลับเข้ามาในประเทศไทย สังคมไทยก็จะนิยมชมชอบ อีกทั้งยังยกให้เป็นคนชั้นสูงในสังคม ดังจะเห็นได้นอกสำนวน “หัวนอก” ซึ่งหมายถึง ผู้ที่ไปอยู่เมืองฝรั่งและได้รับการศึกษาอย่างฝรั่ง และ “หัวกะทิ” หมายถึง ชั้นยอด ชั้นเลิศ ชั้นดีที่สุด จากการใช้สำนวนข้างต้นจึงหมายถึง คนที่ไปอยู่เมืองฝรั่งหรือต่างประเทศและได้รับการศึกษาจากต่างประเทศจะถือกันว่าเป็นคนที่ดีเยี่ยม เเด่นกว่าพวกอื่น

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าศรีบูรพาเป็นนักประพันธ์ที่มีความสามารถในการใช้ภาษาสร้างสรรค์ผลงานนวนิยายได้อย่างดีเยี่ยม มีการนำเสนอเรื่องราวผ่านสำนวนภาษาถ่ายทอดแก่ผู้อ่านได้อย่างมีศิลปะยิ่งนัก ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาและวิเคราะห์สำนวนไทยในนวนิยายของศรีบูรพาในแง่ลักษณะของโครงสร้างภาษาของสำนวนที่มาของสำนวน เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการใช้ภาษา และเห็นท่วงทำนองการเขียน (Style) ของศรีบูรพา

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาวิเคราะห์โครงสร้างภาษาและที่มาของสำนวนไทยในนวนิยายของศรีบูรพา

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิเคราะห์สำนวนไทยในนวนิยายของศรีบูรพามีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาโครงสร้างภาษาและที่มาของสำนวนไทยในนวนิยายของศรีบูรพา เป็นการวิจัยแบบวิเคราะห์เชิงพรรณนา ซึ่งมีกลุ่มตัวอย่างได้แก่ ผลงานวรรณกรรมประเภทนวนิยายของศรีบูรพาที่ประพันธ์ไว้และพิมพ์ครั้งแรกใน ปี พ.ศ.2470 - พ.ศ.2500 รวมทั้งสิ้น 15 เรื่อง เป็นการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง เก็บรวบรวมข้อมูลการใช้สำนวนไทย จากนั้นผู้วิจัยวิเคราะห์โครงสร้างทางภาษาและที่มาของสำนวนไทยโดยใช้แนวคิดและทฤษฎีลักษณะและโครงสร้างภาษาไทย ความหมายของคำ การเปลี่ยนแปลงถ้อยคำสำนวนไทยและภาษาไทยกับวัฒนธรรมไทยมาเป็นฐานการวิเคราะห์และสรุปผลการศึกษา จากนั้นนำเสนอผลในลักษณะการพรรณนาวิเคราะห์ และขอแสดงรายชื่อนวนิยายทั้ง 15 เรื่องดังนี้

1. ชีวิตสมรส	พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.2470
2. ปราบพศ	พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.2471
3. มารมณุษย์	พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.2471
4. ลูกผู้ชาย	พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.2471
5. โลกสันนิวาส	พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.2471
6. หัวใจปรารถนา	พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.2471
7. อำนาจใจ	พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.2473
8. แสนรักแสนแค้น	พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.2473
9. สงครามชีวิต	พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.2475
10. ผจญบาป	พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.2477
11. ข้างหลังภาพ	พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.2480
12. ป่าในชีวิต	พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.2485

13. จนกว่าเราจะพบกันอีก	พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.2493
14. แลไปข้างหน้า (ภาคปฐมวัย)	พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.2498
15. แลไปข้างหน้า (ภาคมัธยมวัย)	พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.2500

ผลการวิจัย

การศึกษาสำนวนไทยในนวนิยายของศรีบูรพา เสนอผลการวิจัยเป็น 2 ประเด็น คือ 1. โครงสร้างภาษาและ 2. ที่มาของสำนวนไทยในนวนิยายของศรีบูรพา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. โครงสร้างภาษาของสำนวนไทยในนวนิยายของศรีบูรพา

สำนวนไทยในนวนิยายของศรีบูรพาทั้ง 15 เรื่อง เมื่อศึกษาและวิเคราะห์ลักษณะ โครงสร้างภาษาพบว่า เป็นสำนวนที่เป็นคำ สำนวนที่เป็นวลี และสำนวนที่เป็นประโยค ดังนี้

1.1 สำนวนที่เป็นคำ คือ คำที่ใช้ในความหมายเปรียบเทียบเชิงอุปมา อุปลักษณ์ อติพจน์ เป็นต้น ซึ่งฟังดูเป็นชั้นเชิง เป็นความหมายที่ต่างไปจากความหมายเดิมที่มีใช้แล้วในภาษาปกติ จากการศึกษาพบว่า สำนวนที่เป็นคำแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ สำนวนที่เป็นคำเดี่ยว สำนวนที่เป็นคำประกอบ

1.1.1 สำนวนที่เป็นคำเดี่ยว คือ สำนวนที่ประกอบด้วยหน่วยคำเพียงหน่วยเดียว อาจมีพยางค์เดียว หรือมีหลายพยางค์ก็ได้นำมาใช้ในลักษณะเปรียบเทียบกับสิ่งอื่น [5] ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“จี๊ซลาดไม่เข้าเรื่อง” นางสาววีรพุดเสียดๆ แต่แวตาสุกปลั่งเต็มไปด้วยความร่าเริง

“อย่าปอดไปหน่อยเลยแม่น้อย ถ้าเรือของเราไม่ล่มมันจะมาทำอะไรเราได้” [6]

จากตัวอย่าง “ปอด” เป็นสำนวนที่มีโครงสร้างเป็นคำเดี่ยวมีความหมายว่า ความขลาดกลัว ในบริบทข้างต้นเป็นตอนที่ตัวละครทั้งหมดไปที่ขวทะเลและขณะเรือกำลังอยู่ในทะเลนั้นก็มีคนพุดถึงปลาฉลาม ทำให้สาวคนใช้คนหนึ่งได้ยินแล้วเกิดความกลัว จนทำอะไรไม่ถูก

“ดูเอาซี! อิงว่าเหมือนอิงยู” เอามือตบเข่าที่ชายเข้าให้อีกฉาดหนึ่ง “หยาบจน ไม่มีใครเขาอยากจะพุดด้วย นี่ถ้าคุณพ่อมาช่วยก็คงได้ฟังเทศน์ใหญ่ๆหลายกัณฑ์” [7]

จากตัวอย่างข้างต้น “เทศน์” เป็นสำนวนที่มีโครงสร้างเป็นคำเดี่ยว สำนวนนี้หมายถึง การว่ากล่าวตักเตือน การอบรมสั่งสอน ในบริบทตัวอย่างเป็นตอนที่ตัวละครกล่าวว่าหากไม่หยุดการกระทำบางอย่าง หากบิดามารดาช่วยหรือเห็นอาจถูกตำหนิหรืออบรมสั่งสอนได้

1.1.2 สำนวนที่เป็นคำประกอบ คือ สำนวนที่เกิดจากหน่วยคำตั้งแต่ 2 หน่วยคำขึ้นไปมาประกอบเข้าด้วยกันเพื่อสร้างคำใหม่ ที่มีความหมายใหม่ หรือคงเค้าความหมายเดิม ส่วนมากสร้างจากคำเดิมที่มีอยู่แล้ว ซึ่งมีอยู่ 3 แบบด้วยกัน คือ คำประสม คำซ้อน คำซ้ำ [8] จากการศึกษาพบสำนวนที่มีโครงสร้างเป็นคำประกอบ 3 ประเภท คือ คำประกอบที่เป็นคำประสม คำประกอบที่เป็นคำซ้อน และคำประกอบที่เป็นคำซ้ำ

1.1.2.1 คำประกอบที่เป็นคำประสม หมายถึง สำนวนที่ประกอบด้วยหน่วยคำตั้งแต่ 2 หน่วยคำมาประสมกันเข้าเป็นคำใหม่อีกคำหนึ่ง คำที่ประสมเป็นคำใหม่นี้ ความหมายสำคัญอยู่ที่คำต้น ส่วนคำตามมาเป็นส่วนขยาย เจตนาในการสร้างคำประสมเพื่อให้ได้มีคำใหม่ใช้ในภาษา [8] พบหลายลักษณะ เช่น นาม + นาม, นาม + กริยา, นาม + วิเศษณ์, กริยา + กริยา, กริยา + นาม, เป็นต้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

พวกสตรีสาว ‘ชั้นสูง’ ก็พร้อมที่จะให้สอดแวนและใครๆ ก็จะแลดูเขาด้วยความรู้สึกยกย่องว่าเขาเป็นพวกหัวกะทิ หรือ elite ของสังคมไทย เพราะว่าเขานักเรียนนอกพูดภาษาอังกฤษมีเพื่อนเป็นฝรั่ง และมาจากตระกูลขุนนางผู้มั่งคั่ง [4]

จากตัวอย่าง “หัวกะทิ” เป็นสำนวนที่เป็นคำประกอบประเภทคำประสมระหว่างคำนาม “หัว” กับคำนาม “กะทิ” ซึ่งมีความหมายว่า ชั้นยอด ชั้นเลิศ ชั้นดีที่สุด เป็นต้น โดยในบริบทข้างต้นกล่าวถึงคุณลักษณะของตัวละครที่เป็นนักเรียนนอกและเป็นผู้ร่ำรวยเปรียบได้กับเป็นคนหัวกะทิของสังคม

“เธอออกจะหาญเกิน ไป” หล่อนพูดเสียงคุๆ “ขออย่าได้ท้อใจของฉันท่อนั้น เดาสวด เช่นนั้น ฉันทิ้งไม่ได้มันทรมาณใจฉันทเหลือเกิน” “ทรมาณอย่างไร โปรดให้ฉันทราบบ้าง” [9]

จากตัวอย่าง “เดาสวด” เป็นสำนวนที่เป็นคำประกอบประเภทคำประสมระหว่างคำกริยา “เดา” กับคำกริยา “สวด” ซึ่งมีความหมายว่า พูดเดาไปโดยไม่ถูกต้อง [10]

“คุณมาโนช พาแม่อาภาไปหน่อยซี ผมนะอ้อมเข้าแล้วก็ชักขี้เกียจ ขอสมัครนั่งดูปูปลาอยู่ข้างล่างนี้เถิด” “มากับคน หลังยาว มักเป็นอย่างนี้เสมอ” หล่อนบ่น “อ้อมเข้าละนอนอีกเป็นตะเข้ทีเดียว” [7]

จากตัวอย่าง “หลังยาว” เป็นสำนวนที่เป็นคำประกอบประเภทคำประสมระหว่างคำนาม “หลัง” กับคำวิเศษณ์ “ยาว” ซึ่งมีความหมายว่า ขี้เกียจ ซึ่งในบริบทตัวอย่างข้างต้นเป็นการกล่าวตำหนิตัวละครว่าเมื่อกินอ้อมแล้วก็ขี้เกียจไม่เดินไปเที่ยวที่ไหนต่อ

1.1.2.2 คำประกอบที่เป็นคำซ้อน หมายถึง สำนวนที่ประกอบด้วยหน่วยคำตั้งแต่ 2 หน่วยคำที่มีความหมายหรือเสียงคล้ายกันใกล้เคียงกัน หรือเป็นไปในทำนองเดียวกัน ซ้อนเข้าคู่กัน เมื่อซ้อนแล้วจะมีความหมายใหม่เกิดขึ้น แม้ว่าบางคำความหมายจะไม่แปลกไปกว่าความหมายเดิมมากนัก แต่ก็ต้องมีความหมายและที่ใช้ต่างออกไปบ้าง [8] ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“โกเมศ เธอทราบอยู่ดีแล้วว่า ในสงคราม โลกครั้งที่แล้วคนสี่จำนวนมากมายได้รวมรบและร่วมตายเคียงบ่าเคียงไหล่กับคนขาวเพื่อป้องกันอิสรภาพของคนขาว [4]

จากตัวอย่าง “เคียงบ่าเคียงไหล่” เป็นสำนวนที่เป็นคำประกอบประเภทคำซ้อน โดยเป็นคำซ้อนซ้ำที่มีพยางค์ที่หนึ่งกับพยางค์ที่สามเป็นคำเดียวกันหรือการซ้ำกัน คือ “เคียง” และพยางค์ที่สองกับพยางค์ที่สี่เป็นคำที่มีความหมายใกล้เคียงกัน คือ “บ่า” กับ “ไหล่” [11] “เคียงบ่าเคียงไหล่” หมายถึง เป็นผู้ไปด้วยกันสนิทกันไม่ห่างจากกันหรือว่าเท่ากันเสมอกันไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน

โกเมศสารภาพว่า เขาได้ใช้เวลา 6-7 เดือนของปีแรกเรียนหนังสือไปอยู่อิโหลกโหลกเขลก เข้าโรงเรียนนี้แล้วย้ายไปโรงเรียนนั้น แล้วก็ย้ายไปเข้าโรงเรียน โฉน...[4]

จากตัวอย่าง “อิโหลกโหลกเขลก” เป็นสำนวนที่เป็นคำประกอบประเภทคำซ้อน โดยเป็นคำซ้อนที่สัมผัสกันระหว่างคำที่ 2 “โหลก” กับคำที่ 3 “โหลก” และความหมายหลักอยู่ที่ท้าย คือ “โหลกเขลก” สำนวน “อิโหลกโหลกเขลก” ตรงกับสำนวน “อิหลุกหลุกขลัก” หมายความว่า ดิดัดดัด ไม่สะดวก [10]

1.1.2.3 คำประกอบที่เป็นคำซ้ำ หมายถึง สำนวนที่ประกอบด้วยคำเดียวกันนำมากล่าว 2 ครั้ง มีความหมายเน้นหนักหรือบางที่ต่างกันไปกับคำเดียวเพียงคำเดียว จึงถือว่าเป็นคำสร้างใหม่ มีความหมายใหม่ และเพื่อให้รู้ว่าคำที่กล่าวซ้ำกัน 2 ครั้งนั้นเป็นคำซ้ำ ไม่ใช่คำเดียวๆ เรียงกัน จึงต้องคิดเครื่องหมายกำกับไว้ ในภาษาไทยใช้ไม้ยมก (๗) แทนคำท้ายที่ซ้ำกับคำต้น หากไม่ใช้ไม้ยมกจะทำให้สังเกตยากว่า คำใดเป็นคำเดียว คำใดเป็นคำซ้ำ [8] ดังตัวอย่างต่อไปนี้

รักแต่ต้องการเวลานานมากกว่าจะเกิดขึ้น รักลม ๆ แล้ง ๆ อย่างคนรุ่นหนุ่มรุ่นสาวเป็นอีกประเภทหนึ่ง ทำนองเด็กทารกเล่นขายของ ไม่มีการจริงจังอะไรเลย [12]

จากตัวอย่าง “ลม ๆ แล้ง ๆ” เป็นสำนวนที่เป็นคำประกอบประเภทคำซ้ำ มีความหมายว่า เลื่อนลอยเอาเป็นที่แน่นอนจริงจางไม่ได้ พูดไม่จริง พูดโกหก ในบริบทนี้กล่าวถึง รักลม ๆ แล้ง ๆ ซึ่งหมายถึง รักที่ไม่แน่นอน ไม่จริงจัง เป็นต้น

1.2 สำนวนที่เป็นวลี หมายถึง สำนวนที่มีส่วนประกอบเป็นคำหลักกับส่วนขยายของ ซึ่งเมื่อวิเคราะห์ส่วนประกอบตามหลักไวยากรณ์โครงสร้าง [13] สามารถแบ่งสำนวนที่มีโครงสร้างเป็นวลีได้ 3 ประเภท คือ นามวลี กริยาวลี วิเศษณ์วลี

1.2.1 นามวลี หมายถึง สำนวนที่ประกอบด้วยคำนามกับส่วนขยาย แบ่งตามส่วนประกอบภายในแตกต่างกันได้ 3 รูปแบบ คือ นามวลีที่มีโครงสร้างประกอบด้วยหน่วยหลัก (ล), นามวลีที่มีโครงสร้างประกอบด้วยหน่วยหลักและหน่วยคุณศัพท์ (ล ค) และนามวลีที่มีโครงสร้างประกอบด้วยหน่วยหลักและหน่วยจำนวน (ล จ) ดังนี้

1.2.1.1 นามวลีที่มีโครงสร้างประกอบด้วยหน่วยหลัก (ล) หมายถึง นามวลีที่ประกอบด้วยคำนามเรียงกันตั้งแต่ 2 คำขึ้นไป ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ความเป็นไปของสามีนุ่มนุ่กรรยาสาวในวันต่อมา เปรียบประหนึ่งขมื่นกับปูนเกลียวแห่งความไม่ตรีสมรสค่อยๆคลายออกทีละน้อย และในที่สุดเมื่อมีเรื่องระหองระแหงกระทบ ใจกันในหลักอีกเล็กน้อยก็เลยพาลขาดผึงออกทันที [14]

จากตัวอย่าง “ขมื่นกับปูน” เป็นสำนวนที่เป็นนามวลีมีโครงสร้างประกอบด้วยหน่วยหลัก คือ คำนาม “ขมื่น” และ “ปูน” ติดกัน โดยมีคำเชื่อม “กับ” เป็นหน่วยเชื่อม “ขมื่นกับปูน” เป็นสำนวนหมายความว่าจะไม่ถูกกัน ชอบวิวาทกันอยู่เสมอเมื่ออยู่ใกล้กัน

1.2.1.2 นามวลีที่มีโครงสร้างประกอบด้วยหน่วยหลักและหน่วยคุณศัพท์ (ล ค) หมายถึง นามวลีที่ประกอบด้วยหน่วยหลักซึ่งเป็นคำนามและหน่วยขยายซึ่งเป็นหน่วยคุณศัพท์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เราได้พบและสนทนากันเหมือนหนึ่งว่า เรารู้จักกันดีแล้วว่าต่างคนเป็นใครฉันก็ไม่รีบร้อนที่จะชักใช้ไต่เตียงเขาเมื่อได้พบกันแล้ว ทั้งที่เราไม่รู้จักหัวนอนปลายตีนกันเลยนั้น มันก็ทำให้ความสัมพันธ์ของเรามีรสชาติโอชาชอบกลอยู่ [4]

จากตัวอย่าง “หัวนอนปลายตีน” เป็นสำนวนที่เป็นนามวลีมีโครงสร้างประกอบด้วยหน่วยหลัก คือ หน่วยนาม “หัวนอน” และหน่วยคุณศัพท์หรือส่วนขยาย คือ “ปลายตีน” ซึ่งสำนวน “หัวนอนปลายตีน” ในที่นี้หมายถึง ทิศ “หัวนอน” ตามชนบทไทยโบราณหมายถึงเอาทิศใต้ “ปลายตีน” หมายถึงเอาทิศเหนือ และอาจใช้กันว่า “ไม่รู้หัวนอนปลายตีน” ก็คือไม่รู้วามาทงเหนือหรือทางใต้เท่ากับว่าเป็นคนมาจากไหนก็ไม่รู้ [10]

1.2.1.3 นามวลีที่มีโครงสร้างประกอบด้วยหน่วยหลักและหน่วยจำนวน (ล จ) หมายถึง นามวลีที่ประกอบด้วยหน่วยหลักซึ่งเป็นคำนาม และส่วนขยาย คือ หน่วยจำนวน ซึ่งหน่วยจำนวนนี้อาจประกอบด้วยคำลักษณนาม คำบอกจำนวน คำบอกลำดับที่ คำหน้าจำนวน คำหลังจำนวน [13] ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ถ้าคนไหนไม่มีความคารวะต่อเงินคนนั้นจะอยู่ด้วยความเจริญรุ่งเรืองเรื่องตามความนิยมของโลกไม่ได้ ผมพบตัวอย่างมากมายในสโมสรหรือสมาคมของพวกเขาที่เรียกตัวเองว่าคนชั้นกลางและชั้นสูง ผู้ชายบางคนในจำพวกผู้ดีแปดสาแหรกเหล่านี้เคยประพฤติชั่ว หรือประกอบกรรมอันลามกทุจริตมาแล้ว [15]

จากตัวอย่าง “ผู้ตีแปดสาแหรก” เป็นสำนวนที่เป็นนามวลีมีโครงสร้างประกอบด้วยหน่วยหลักเป็นคำนาม “ผู้ตี” และหน่วยจำนวนที่เป็นคำบอกจำนวน “แปด” กับคำลักษณนาม “สาแหรก” หรือ “แสรก” เป็นคำเดียวกับ “แสก” แปลว่า แยก “แปดสาแหรก” คือ สายที่แยกไปแปดสาย “ผู้ตีแปดสาแหรก” หมายถึง ผู้ตีมีสกุลสูง คือ นับทางบิดาและมารดาเป็นผู้ตีมีสกุล สืบสายขึ้นไปได้แปดชั่วคนไม่ขาด [10]

1.2.2 กริยาวลี หมายถึง ถ้อยคำสำนวนที่ประกอบด้วยคำกริยากับส่วนขยาย แบ่งตามส่วนประกอบภายในแตกต่างกัน คือ กริยาวลีที่มีโครงสร้างประกอบด้วยหน่วยแก่น (ก), กริยาวลีที่มีโครงสร้างประกอบด้วยหน่วยแก่นและหน่วยขยาย (ก ข) ดังนี้

1.2.2.1 กริยาวลีที่มีโครงสร้างประกอบด้วยหน่วยแก่น (ก) หมายถึง กริยาวลีที่ประกอบด้วยหน่วยคำกริยาตั้งแต่ 2 คำเรียงกัน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

*“เดือนอย่างนี้ใช้ได้ทีไหน” หล่อนพูดสวนคว้นและทำท่าสะบัดสะบิ้งอย่างแค้นใจนัก “ค่าเสียอย่าง
สาตเสียดเสียดนี้ไม่ว่า พอเขารู้เท่าทันเขาก็เลยกลับคำพูดทันที ไม่เคยพบ--คนใจร้ายอะไรอย่างนี้!”*
[14]

จากตัวอย่าง “สาตเสียดเสียด” เป็นสำนวนที่เป็นกริยาวลี โครงสร้างหน่วยแก่น คือ คำกริยา โดยสำนวนนี้เป็นการนำคำกริยาหลายคำมาเรียงติดกัน สำนวน “สาตเสียดเสียด” ก็คือ สาตเทหังเสียด ไม่เอาไว้อีกต่อไป เมื่อใช้กับคน คือ ตัดไม้ตรี ไม่คบกันอีกต่อไป

1.2.2.2 กริยาวลีที่มีโครงสร้างประกอบด้วยหน่วยแก่นและหน่วยขยาย (ก ข) หมายถึง กริยาวลีที่ประกอบด้วยหน่วยแก่น ซึ่งเป็นคำกริยา และหน่วยขยายซึ่งอาจจะเป็นคำกริยาวิเศษณ์ หรือวลีลดฐานะชนิดใดชนิดหนึ่ง คือ สถานวลีลดฐานะและกาลวลีลดฐานะ [13] ดังตัวอย่างต่อไปนี้

*หล่อนเข้าใจเสียยิ่งกว่าซ้ำอีก แต่อาศัยที่ชะอำรู้สึกตัวว่าเวลานี้หล่อนเข้าแค้นตายจนเสียแล้วไม่มีหนทาง
จะหลีกเลี่ยง หล่อนจะทำอะไร จะตั้งตากับเขาก็มีแต่จะแพ้ภัยตัวถ่ายเดียว [16]*

จากตัวอย่าง “เข้าแค้นตายจน” เป็นสำนวนที่เป็นกริยาวลี โครงสร้างประกอบด้วยหน่วยแก่น คือ คำกริยา “เข้า” และหน่วยขยาย คือ “แค้นตายจน” หรือ “ตายจน” สำนวน “เข้าแค้นตายจน” ในที่นี้ หมายถึง หมดทางไป หมดทางที่จะแก้ไข

1.2.3 วิเศษณ์วลี คือ ถ้อยคำสำนวนที่ประกอบด้วยหน่วยหลักเป็นคำวิเศษณ์และส่วนขยายเป็นคำนามหรือนามวลี กริยาหรือกริยาวลี ดังตัวอย่างต่อไปนี้

*มารดาฉันนั้นอุปมาต่างกัน มันตั้งต้นจากจุดหนึ่ง ไปสู่อีกจุดหนึ่งซึ่งเป็นเส้นตรงมันห่างออกไป ห่าง
ออกไปทุกที และก็ธรรมดาของเส้นตรงนั้น เธอลองลากดูเถิดแม่เพื่อนรัก หัวท้ายของมันจะยิ่งห่าง
ออกไป ห่างออกไปจนสุดหล้าฟ้าเขียว แล้วชีวิตของมารดาฉันเป็นอย่างไร เมื่อความเชื่อมั่นไม่เคย
กลับมาหาท่านอีก...[15]*

จากตัวอย่าง “สุดหล้าฟ้าเขียว” เป็นสำนวนที่เป็นวิเศษณ์วลีมีโครงสร้างประกอบด้วยหน่วยหลักเป็นคำวิเศษณ์ “สุด” และหน่วยขยายเป็นนามวลี “หล้า” “ฟ้าเขียว” โดย “สุดหล้าฟ้าเขียว” คือ สุดสายตาที่มองเห็นขอบฟ้าจดแผ่นดิน ไกลเลยขอบฟ้าออกไปอีก

1.3 สำนวนที่เป็นประโยค หมายถึง สำนวนที่มีโครงสร้างได้ 3 ลักษณะ คือ โครงสร้างประกอบด้วยหน่วยสรรพนามและหน่วยกรรมตรง โครงสร้างประกอบด้วย หน่วยประธานและหน่วยกรรม และ โครงสร้างประกอบด้วย หน่วยประธาน หน่วยสรรพนามและหน่วยกรรมตรง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.3.1 ประโยคที่มีโครงสร้างประกอบด้วยหน่วยสรรพนามและหน่วยกรรมตรง หมายถึง ถ้อยคำที่ใช้เป็นส่วนที่มีลักษณะเป็นภาคแสดงของประโยคที่ประกอบด้วยคำกริยากรรม 1 คำ เป็นหน่วยสรรพนามและคำนามหรือนามวลีทำหน้าที่เป็นหน่วยกรรมตรงของประโยค ดังตัวอย่างต่อไปนี้

*ข้าพเจ้า ได้มาตรงคูยังไม่เห็นพ้องด้วย เลือดลูกผู้ชายอันร้อนแรง ไม่ยอมให้ข้าพเจ้า ไปเที่ยวออกปาก
ฟังใบบนบุญของคนอื่น ในเมื่อยังไม่ถึงคราวจำเป็นจริงๆ [9]*

จากตัวอย่าง “ฟังใบบนบุญ” เป็นถ้อยคำที่ใช้เป็นส่วนที่มีลักษณะเป็นประโยค กล่าวคือ เป็นส่วนประกอบของประโยคที่เป็นภาคแสดง ประกอบด้วยหน่วยสรรพนาม คือ คำกริยา “ฟัง” และหน่วยกรรมตรง คือ นามวลี “ใบบนบุญ” ซึ่ง “ฟังใบบนบุญ” มีความหมายว่า ฟังบุญ ฟังกุศล นั่นเอง

1.3.2 ประโยคที่มีโครงสร้างประกอบด้วยหน่วยประธานและหน่วยกรรม หมายถึง ถ้อยคำที่ใช้เป็นส่วนที่มีลักษณะส่วนประกอบของประโยคประกอบด้วยหน่วยประธานซึ่งเป็นคำนามหรือนามวลี และหน่วยกรรมซึ่งเป็นคำกริยาหรือกริยาวิเศษณ์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

*ผมทอดก/ มองเห็นทีเดียว่าหล่อนพูดปิดหนทางผมเสียหมด แต่อย่างไรก็ดี แม้วันนี้ไม่สำเร็จ วัน
พรุ่งนี้ก็ยังมียก จะต้องพยายามกันให้ถึงที่สุด [17]*

จากตัวอย่าง “ทอดก” เป็นถ้อยคำที่ใช้เป็นส่วนที่มีลักษณะเป็นประโยคประกอบด้วยหน่วยประธาน คือ คำนาม “ทอด” และหน่วยกรรม คือ คำกริยา “ก” ซึ่งมีความหมายว่า อาการที่คออ่อนศีรษะก้มลง ใช้เป็นส่วนหมายถึง สิ้นท่าหมดปัญญาไม่รู้จะทำอย่างไรดี

1.3.3 ประโยคที่มีโครงสร้างประกอบด้วยหน่วยประธาน หน่วยสรรพนามและหน่วยกรรมตรง หมายถึง ถ้อยคำที่ใช้เป็นส่วนที่มีลักษณะโครงสร้างเป็นประโยคประกอบด้วยหน่วยประธานซึ่งเป็นคำนามหรือนามวลี หน่วยสรรพนามซึ่งเป็นคำกริยาหรือกริยาวิเศษณ์ และหน่วยกรรมตรงซึ่งเป็นคำนามหรือนามวลี ดังตัวอย่างต่อไปนี้

แต่นี้ไป “พวกผู้ดีจะเดินตรอก พวกชั่วจะเดินถนน”...ถ้ามันเป็นจริงตามนี้จะไม่ดีหรือ?

*ทำไมจะไม่ดีเล่า ถ้าพวกชั่วที่ถูกรอกซึ่งถูกบังคับให้อยู่อย่างตัวลิบมานานแล้วจะได้ออกมาเดินอย่าง
องอาจตามท้องถนนกันเสียบ้าง เพราะว่าถนนหนทางและสิ่งก่อสร้างต่างๆ ที่เราเรียกว่าเป็นความ
เจริญของบ้านเมืองเหล่านี้ก็ล้วนแต่พวกชั่วที่รอกทั้งนั้นแหละเธอที่ได้ก่อสร้างมันขึ้นมา [18]*

จากตัวอย่าง “พวกผู้ดีเดินตรอก ชั่วจะเดินถนน” เป็นถ้อยคำที่ใช้เป็นส่วนที่มีลักษณะโครงสร้างเป็นประโยคประกอบด้วยหน่วยประธาน คือ นามวลี “พวกผู้ดี” และ “ชั่วจะเดินถนน” หน่วยสรรพนาม คือ คำกริยา “เดิน” และหน่วยกรรมตรง คือ คำนาม “ตรอก” และ “ถนน” ซึ่งมีความหมายว่า อะไรๆ จะกลับกลายเป็นต่ำ ต่ำเป็นสูงไปหมด ผู้ดีกลับมาเดินในตรอก ส่วนชั่วจะรอกไปเดินตามถนน [10]

2. ที่มาของสำนวนไทยในนวนิยายของศรีบูรพา

จากการศึกษาสำนวนที่ปรากฏในนวนิยายของศรีบูรพาพบว่ามีที่มาจากทั้งสิ้น 8 ประการ ดังนี้

2.1 ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง สำนวนที่มาจากธรรมชาติ หรือสิ่งแวดล้อมรอบตัวซึ่งได้แก่สภาพภูมิประเทศ สภาพดินฟ้าอากาศ สัตว์ พืช และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติอื่นๆ ดังนี้

2.1.1 ที่มาจากรูปภาพสภาพดินฟ้าอากาศ หมายถึง สำนวนที่นำมาจากการเปรียบเทียบสภาพของดินฟ้าอากาศ ปรากฏการณ์ธรรมชาติต่าง ๆ โดยนำมาเปรียบเทียบกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นดังตัวอย่างต่อไปนี้

“ฉันไม่เคยย่างเท้าไปที่ไหนเลย นอกจากที่เดียวคือที่นี่ ที่ๆมีजूโรอยู่ ที่ๆฉันจะพบกับजूโรของฉันได้เสมอ” ข้าพเจ้าพูดอย่างกล้าหาญ “นี่แหละจะทำให้เธอเป็นคนหุป่าตาเถื่อนกว่าใครทั้งหมด” หล่อนตอบ โดยไม่มองดูหน้าข้าพเจ้า [9]

“หุป่าตาเถื่อน” เป็นสำนวนหมายความว่า โง่ เซ่อ เซอะ ไม่รู้จักอะไร ฯลฯ “หุป่าตาเถื่อน” หมายถึง หุได้ขยัน และตาได้เห็นอะไรๆที่เป็นป่าเถื่อนทั้งนั้น ไม่เคยได้ขยันได้เห็นอะไรที่ดีทันสมัย [10] จะเห็นได้ว่า สำนวน หุป่าตาเถื่อน เป็นสำนวนที่สะท้อนให้เห็นว่าคนไทยโบราณ หรือแม้แต่ปัจจุบันคือ ชาวชนบทมีวิถีชีวิตของคนไทยผูกพันกับป่ามาช้านาน และมักเข้าป่าเพื่อหาอาหาร เพราะในอดีตป่าไม้อุดมสมบูรณ์ยิ่งนัก บางคราวเข้าป่ามาจนถึงต้องอาศัยอยู่ในป่าชั่วคราว จนไม่รู้ว่าจะชีวิตนอกป่าที่ผู้คนพบปะสังสรรค์กันเป็นเช่นไรเพราะอยู่ป่ามานาน จึงเป็นสำนวนหุป่าตาเถื่อน คือมองเห็นได้เกินแต่สิ่งที่มีในป่า พอเข้ามาอยู่กับคนอื่นๆ ที่อยู่คนละสังคมที่พัฒนาขึ้นมาทันเขา ศรีบูรพานำสำนวนนี้มาใช้เปรียบคนที่ไม่รู้เรื่องราวที่ทันสมัย ทันเหตุการณ์ว่า หุป่าตาเถื่อน

การปลดข้าราชการรุ่นเก่าออกจากตำแหน่งในยามที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองชนิด **พลิกแผ่นดิน** เช่นนี้ยังมีความจำเป็นอีกข้อหนึ่ง คือว่าภายหลังการเปลี่ยนแปลงแล้วจะต้องมีการใช้นโยบายการปกครองใหม่ๆซึ่งข้าราชการรุ่นเก่าผู้มียุอาจไม่มีศรัทธาและไม่เข้าใจคุณค่าของนโยบายนั้น... [18]

“พลิกแผ่นดิน” เป็นสำนวนหมายความว่า เปลี่ยนแปลงกิจการที่สำคัญที่สุดของประเทศจากอย่างหนึ่งเป็นอีกอย่างหนึ่ง [10] สำนวน พลิกแผ่นดิน สะท้อนให้เห็นความผูกพันกับผืนดิน เนื่องจากคนไทยมีอาชีพเกษตรกรรมเป็นส่วนมาก ฉะนั้นจึงใช้ดินในการดำรงชีพ พลิกแผ่นดิน เป็นสำนวนที่ศรีบูรพานำมาใช้เปรียบการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงทุกสิ่งทุกอย่าง เหมือนพลิกแผ่นดิน คือเปลี่ยนแบบไม่เหลือเค้าเดิม

2.1.2 ที่มาจกสัตว์ หมายถึง สำนวนที่นำมาจากการเปรียบเทียบพฤติกรรม ลักษณะต่าง ๆ ของบุคคลกับลักษณะรูปร่าง ลักษณะนิสัย และกิริยาท่าทางสัตว์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“บิดาของฉันก็ไม่ได้คาดหมายว่า ฉันจะได้เล่าเรียนได้วิชาคิดตัวกลับ ไปเท่าใดนัก ท่านเพียงนรเทศฉันออกมาเสียจากสยามให้พ้นจากแดนอบายมุขเท่านั้น... ในเวลานั้นฉันได้นึกอึ้งเยาะความเขลาของบิดาที่ส่งฉันมาต่างประเทศไกลหูไกลตาของท่าน ซึ่งเท่ากับปล่อยจระเข้ลงน้ำทีเดียว” [4]

“ปล่อยจระเข้ลงน้ำ” เป็นสำนวนที่เหมือนกับ “ปล่อยเสือเข้าป่า ปล่อยปลาลงน้ำ” และความหมายยังเหมือนกับ “ปล่อยปลาไหลลงตม” ตามธรรมชาติปลาไหลอยู่ในตม และเสือก็อยู่ในป่า ปลาอยู่ในน้ำ เมื่อปล่อยกลับคืนที่ของมัน ก็มีกำลังขึ้นอย่างเดิม [10] สำนวน “ปล่อยจระเข้ลงน้ำ” จึงมีความหมายคล้ายกันกล่าวคือ ตามธรรมชาติจระเข้ผู้นอนอยู่ในน้ำ เมื่อปล่อยกลับคืนที่ของมัน ก็ย่อมมีกำลังมากดังเดิม ศรีบูรพาใช้สำนวน ปล่อยจระเข้ลงน้ำ มาเปรียบกับการที่ปล่อยให้คนที่ชอบเที่ยว ชอบสังสรรค์ ไปอยู่ในที่ที่มีสถานที่เที่ยว สถานที่สังสรรค์มากมาย ก็ย่อมเหมือนปล่อยเข้าไปสู่ที่ที่เขาปรารถนา

2.1.3 ที่มาจกพืช หมายถึง สำนวนที่นำมาจากการเปรียบเทียบลักษณะทางกายภาพหรือลักษณะของพืช ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ข้าพเจ้าเข้าใจว่าคงจะแน่เนิ่งอยู่ในอาการเช่นนั้นเป็นเวลานาน สองคนมองดูข้าพเจ้าด้วยความออกสั่นขวัญหาย ข้าพเจ้ามาได้สติก็ต่อเมื่อเพ็ญทิพย์พูดขึ้นว่า “จงบังคับใจไว้ให้มันคงน่องรัก อย่าปล่อยให้ชีวิตเดินผิดทางเพราะความคิดของคนอื่น แผ่นดินไม่ไร้เท่าใบพุทธานะน่องรัก...” [9]

“แผ่นดินไม่ไร้เท่าใบพุทธานะ” มาจากสำนวน “แผ่นดินไม่ไร้เท่าใบพุทรา” เดิมเป็นสองสำนวน สำนวนหนึ่งนั้นว่า “แผ่นดินไม่ไร้หญ้า” และอีกสำนวน “แผ่นดินมิใช่เท่าใบพุทรา” แต่เราเอาทั้งสองสำนวนมาพูดรวมกันเป็น “แผ่นดินไม่ไร้เท่าใบพุทรา” ซึ่งหมายถึง ไม้จ้อ [10] สำนวน “แผ่นดินไม่ไร้เท่าใบพุทรา” เป็นสำนวนที่เปรียบว่า ผืน

แผ่นดินในโลกเราไม่ใช่เล็กเท่ากับใบพุทรา ซึ่งสะท้อนให้เห็นการนำพืชพรรณในธรรมชาติมาเปรียบเทียบอย่างชัดเจน ศรีบูรพานำสำนวนนี้มาใช้ในตอนแรกที่สาวเดือนสทิน้องชายที่ผิดหวังจากความรักโดยเปรียบว่าผู้หญิงมีมากมายในแผ่นดินนี้จะนั่นไม่ควรหลงไหลหญิงที่ทำให้เจ็บช้ำใจ สักวันก็จะพบเจอผู้หญิงดีๆ อย่างแน่นอน

2.2 ความเชื่อ หมายถึง สำนวนที่มาจากความเชื่อทั้งทางศาสนา ไสยศาสตร์ อำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติ รวมถึงพิธีกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“นี่ๆ อยู่ว่าคุณหญิงจะไม่ออกมาในวันนี้ นี่ก็มานั่งคอยอยู่ตามบุญตามกรรมชะรอยจะเป็นเนื้อนาบุญของฉันนั่นเอง จึงบันดาลให้คุณหญิงออกมาพบฉันจนได้” [9]

จากตัวอย่างข้างต้น “ตามบุญตามกรรม” และ “เนื้อนาบุญ” เป็นสำนวนที่มีที่มาจากความเชื่อเรื่องบุญกรรมของคนไทย โดย “ตามบุญตามกรรม” หมายถึง ตามแต่บุญหรือกรรมที่ได้สร้างไว้ ซึ่งเป็นลักษณะสำนวนที่บอกถึงการปลงตก ปลงในทุกสิ่งที่จะเกิดขึ้นในชีวิต ศรีบูรพานำสำนวน ตามบุญตามกรรม มาใช้ในเรื่องเพื่อเปรียบเทียบความคิดของตัวละครว่า ขณะที่ตัวละครกำลังรอหญิงที่ตนรักโดยที่ไม่ได้นัดหมายกันนั้นตนได้คิดว่าปล่อยให้ไป ตามบุญตามกรรม คือ ถ้ามีบุญก็ได้เจอ แต่ถ้าไม่มีบุญพอก็คงไม่มีโอกาสได้พบเจอกัน “เนื้อนาบุญ” หมายถึง แหล่งที่ควรแก่การทำบุญ หรือ บุคคลที่ช่วยทำให้บุญนั้นแผ่ขยายกว้างขวาง เช่น พระสงฆ์ เป็นต้น แต่ในที่นี้ผู้เขียนใช้ในความหมายว่าด้วยบุญที่ตนมีจึงทำให้โอกาสเหมาะสมซึ่งถือว่าใช้คิดบริบท

...แทนที่คุณนายม้วยจะเกิดความสมเพชเวทนา แยกกลับแข่งชกหักกระดูกเข้าไปเสียอีก สีหน้าของแกแสดงว่าโทษที่สมรได้รับนั้นยังน้อยนัก [16]

“แข่งชกหักกระดูก” เป็นสำนวนที่มีคำว่า “แข่ง” แปลว่า พุดเพื่อให้คนอื่นได้รับผลร้าย “แข่งชกหักกระดูก” หมายถึง มุ่งให้เป็นอันตรายถึงชีวิตแตกดับไปด้วยประการต่างๆ [10] จากตัวอย่างจะเห็นว่าศรีบูรพานำสำนวนแข่งชกหักกระดูก มาเปรียบการสาปแช่งเพื่อให้พินาศ ซึ่งสะท้อนให้เห็นความเชื่อเรื่องการสาปแช่งของคนไทย กล่าวคือ คนไทยเรายังคิดว่าคนที่ถูกสาปแช่งจะได้รับผลการสาปแช่งนั้น

นอกจากนี้ยังมีสำนวนที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่อง “ขวัญ” ของคนไทย โดยเชื่อกันว่าหาก “ขวัญ” อยู่กับตัว ผู้นั้นก็มีความสุขสบาย ถ้าขวัญหนีหายไปจากตัว ก็จะทำให้ผู้นั้นเจ็บป่วย ไม่มีความสุข ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ข้าพเจ้าเข้าใจว่าคงจะเนิ่นง้ออยู่ในอาการเช่นนั้นเป็นเวลานาน สองคนมองดูข้าพเจ้าด้วยความอกสั่นขวัญหาย ข้าพเจ้ามาได้สติต่อเมื่อเพ็ญพิมพ์พูดขึ้นว่า “จงบังคับใจไว้ให้มันคงน้องรัก อย่าปล่อยให้ชีวิตเดินผิดทางเพราะความคิดของคนอื่น แผ่นดินไม่ไร้เท่าใบพุทธานะน้องรัก...” [9]

“อกสั่นขวัญหาย” เป็นสำนวนมีความหมายว่า ตกใจสุดขีด [10] “หาย” หมายความว่า ไปเหลืออยู่ สูญสิ้น ดังนั้นสำนวน อกสั่นขวัญหาย จึงหมายถึง ตกใจสุดขีด ตกใจมากจนขวัญไม่อยู่กับเนื้อกับตัว หรือสติไม่อยู่กับเนื้อกับตัวนั่นเอง จากตัวอย่างข้างต้นเป็นเหตุการณ์ที่ตัวละครได้รับฟังเรื่องราวที่ไม่คาดคิดว่าจะเกิดขึ้นได้ จึงเกิดอาการตกใจ และนั่งเงียบไปนาน ศรีบูรพาจึงนำสำนวน อกสั่นขวัญหาย มาเปรียบเทียบลักษณะอาการตกใจอย่างสุดขีด จนควบคุมสติไม่ได้ของตัวละคร กล่าวได้ว่า ความเชื่อเรื่อง ขวัญ ของคนไทยนั้นเป็นความเชื่อแต่โบราณ ทุกวันนี้ความเชื่อในเรื่อง ขวัญ ยังปรากฏอยู่ เช่น มีการบายศรีสู่ขวัญ รับขวัญ เป็นต้น และนอกจากนี้ยังมีสำนวนที่เป็นประเพณีของไทยอีกด้วยดังตัวอย่างต่อไปนี้

“เชื่อแม่เถิดลูกรัก” มารดาปลอบ “แม่ลมัยเขามีกามตีความงามสมควรที่ลูกจะปลุกหลอนโรงด้วยหลายประการ...” [14]

“ปลุกหอลงโรง” เป็นสำนวนหมายความว่า แต่งงาน “ปลุกหออ” หมายถึง “ปลุกเรือนหอ” ซึ่งตามประเพณีไทยต้องมีเรือนหอสำหรับคู่บ่าวสาวที่จะกินอยู่ด้วยกันเป็นหลักฐาน “ลงโรง” หมายถึง ทำงานเป็นพิธีใหญ่โต มีปลุกโรงรับแขกและผู้คนที่มาในงาน “ปลุกหอลงโรง” หมายถึง การแต่งงานที่ทำเป็นงานใหญ่โตออกหน้าออกตา [10] สำนวน “ปลุกหอลงโรง” เป็นสำนวนที่สะท้อนให้เห็นถึงประเพณีแต่งงานของคนไทยที่มีความเชื่อกันว่าชายหญิงหากจะแต่งงานกันควรปลุกเรือนหอและมักมีงานรื่นเริงใหญ่โต ซึ่งประเพณีและการปฏิบัติในเรื่องนี้ยังสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ศรีบูรพาได้นำสำนวนนี้มาใช้ในความหมายของการแต่งงานอยู่กินกันฉันสามีภรรยาของตัวละคร

2.3 อวัยวะต่างๆ ของมนุษย์ หมายถึง สำนวนที่มาจากการนำชื่อเรียกอวัยวะต่างๆ ในร่างกายของมนุษย์มาเปรียบเทียบ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“จิตใจไม่เข้าเรื่อง” นางสาววรีพูดเสียงคุๆแต่แวตาสุกปลั่งเต็มไปด้วยความร่าเริง

“อย่าปอดไปเหนื่อยเลยเม่น้อย ถ้าเรือของเราไม่ล่มมันจะมาทำอะไรเราได้” [6]

จากตัวอย่าง “ปอด” เป็นสำนวนที่หมายถึง ความขลาดกลัว ในบริบทข้างต้นเป็นตอนที่ตัวละครเกิดความกลัวว่าในทะเลจะมีปลาฉลาม สำนวน “ปอด” นี้มาจากกรกล่าวอ้างถึงอวัยวะของคนเรา ในอดีตใช้พูดกันมาก ปัจจุบันไม่นิยมใช้นัก ต้นเค้าสำนวนมาจากการตายเพราะโรคไข้หวัดใหญ่ในสมัยปลายรัชกาลที่ 5 ที่มีอาการปอดบวม และเมื่อพูดว่าปอดบวม คนยุคนั้นก็จะใจเสียเพราะกลัวตาย จึงเกิดสำนวนว่า “ปอด” คือ ใจเสีย ใจคอไม่สู้รู้สึกหวาดหวั่น ครั้นคร้าม พูดว่าใครปอด ก็หมายความว่า คนนั้นกลัว [10]

ตอนนี้หัวใจของสมรก็หดเหี่ยวด้วยความรักและสงสารน้อง ถ้าชะอำจะต้องตระกล่าวปากเพราะลมปากของชายนี้แล้ว หล่อนเองจะต้องพลอยอกใหม่ใส่กริยมไปด้วย จะขาดความสุขไปนานนักหนาที่เดียว [16]

“อกใหม่ใส่กริยม” มีความหมายเหมือนกับสำนวน “อกใหม่ใส่ชม” ซึ่งหมายความว่า เดือดร้อนอย่างยิ่ง เป็นทุกข์เป็นร้อนอย่างสาหัส ทนทุกข์ทรมานอย่างแสนสาหัส ฯลฯ ซึ่งสำนวนนี้นำอวัยวะในร่างกายมนุษย์มาเปรียบถึงความทุกข์ยาก ในเสภาขุนช้างขุนแผนปลุกเครื่องราง อ่านมนต์เรียกผีมากินเครื่องเช่น มีกลอนว่า “ที่อดอยากปากใหม่ใส่ชม ต่างชื่นชมรับเอาเครื่องบวงสรวง” ตามกลอนนี้แสดงว่าที่พูดกันมาแต่เดิมมุ่งถึงความอดอยาก ไม่มีอาหารกิน นับว่าเป็นความทุกข์อย่างแสนสาหัส ต่อมาความหมายก็ขยายออกไปเป็นความทุกข์ทรมานต่างๆ [10]

ถึงแม้จะเป็นการ ไปเที่ยวแค่งูมกมาปากแต่เราทั้งหมครุสิกเหมือนว่า จะ ได้เดินทางรอนแรมข้ามน้ำข้ามทะเลไปสู่ถิ่นที่อัน ไกลแสน ไกล [9]

“แค่ปากมางูมก” เป็นสำนวนหมายความว่า ใกล้เคียงสำนวน แค่ปากมางูมก เปรียบความใกล้ของสถานที่ที่ตัวละครจะเดินทางไปพักผ่อนกัน สำนวน แค่ปากมางูมก สะท้อนให้เห็นว่า คนไทยเป็นพวกเจ้าลำดับสำนวนเพราะสามารถใช้อวัยวะมาเปรียบเทียบได้อย่างลึกซึ้งและเห็นภาพชัดเจน

2.4 การกระทำหรือความประพฤติกของมนุษย์ หมายถึง สำนวนที่เกิดจากการนำพฤติกรรมต่างๆ ของมนุษย์มาเปรียบเทียบ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ชายหนุ่มกลืนน้ำลายแห่งความตื่นตัน ใจเอือกหนึ่งจึงตอบได้ “แม่สมร แต่ก่อนๆมาที่ไม่เห็นเธอ บำเพ็ญตัวในทำนอง‘ตีตนไปก่อนใ้’เลย เธอจะทำอะไร ตลอดจนจะพูดจะฟังเธอ ไม่เคยลืมความรอบคอบและละเอียคดี ‘ถ้วนสักครั้งหนึ่ง [16]

จากตัวอย่างข้างต้นศรีบูรพาใช้สำนวน ตีตนไปก่อนใ้ เปรียบเทียบลักษณะอาการที่ร้อนรนไปจนเกินเหตุ ทำให้ขาดสติในการคิดในการพูดจา “ตีตนไปก่อนใ้” หรือ “ตีตนก่อนใ้” เป็นสำนวนหมายความว่า ได้ข่าว

หรือได้รู้ว่าจะมีอะไรที่ไม่ดีเกิดขึ้น อันนั้นจะเกิดจริงหรือไม่เกิดก็ได้ แต่กระวนกระวายทุกชั่วร้อนหนาวกลัวไปเสียก่อน ส่วนนวน “ตีตนก่อนไข” นี้พูดอีกอย่างว่า “ตีตนตายก่อนไข” [10]

คิ้วของยวนใจค่อยๆ ขมวดเข้าหากัน เม้มริมฝีปากแน่นด้วยความรู้สึกอันเจ็บปวดทำไมชายหนุ่มลูกจ้างจีบปะตัวคนนี้จะ บังอาจมาแสดงความจงหองพองชนกับหล่อน? ทำไมหล่อนจึงปล่อยให้ชายหนุ่มซึ่งมีรายได้น้อย กว่าจำนวนเงิน ในบิลค่าเครื่องแต่งกายของคน มาตีโหวารข่มขู่ให้หล่อนต้องเจ็บช้ำน้ำใจได้อย่างไร คล่องๆ? [19]

“ตีโหวาร” มาจากสำนวน “ตีสำนวน” ซึ่งหมายความว่า พูดใช้สำนวนโหวารเป็นเชิงอวดตัวว่าฉลาด [10] ศรีบูรพานำสำนวน ตีโหวาร มาเปรียบการพูดจาของตัวละครชายที่มีการพูดประชดประชัน จนทำให้ตัวละครหญิง โกรธและขาดความมั่นใจในตนเอง

2.5 การประกอบอาชีพเกษตรกรรม สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม ชาวไทยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ ทางด้านการเกษตรเป็นหลักจึงมีการเลี้ยงสัตว์ ปลูกพืช วิธีการหาอาหารเพื่อยังชีพ จึงมีสำนวนดังตัวอย่างต่อไปนี้

ประเทศที่คน ชนน้อยของสังคมส่วนน้อยนิด ได้กดชีวิตลงไว้แทบเท้าแล้วก็รีดนาทาเร้นและ ปล้นสะดมส่วน ได้จากผลผลิตของคนเหล่านั้น ไปแทบทั้งหมดเหลือไว้ให้เขาเพียงเท่าที่จะประทัง ชีวิตพอรอดตาย...[4]

“รีดนาทาเร้น” เป็นสำนวนเดียวกับ “รีดนาทาเร้น” หมายความว่า บังคับ เร่งรัดให้ทำ เป็นต้น สำนวน นี้เป็นสำนวนเก่า เป็นคำพหูพจน์ หมายถึงความเพียงว่า บังคับให้ทำ แต่จะทำหรือไม่ทำก็ได้และไม่มุ่งถึงทุจริต [10] สำนวน รีดนาทาเร้น นี้ศรีบูรพานำมาใช้เปรียบพฤติกรรมความมีเล่ห์เหลี่ยมของคนรวย หรือพวกพ่อค้าคนกลางที่จะกด ราคาผลผลิตของคนจนหรือเกษตรกรไทย ซึ่งเป็นผู้ที่มีรายได้น้อย การกระทำดังกล่าวเหมือนการบังคับขู่เข็ญทางอ้อม สำนวน รีดนาทาเร้น มาจากการบังคับเอานา หรือข้าวซึ่งเป็นผลผลิตของชาวนาผู้ยากจนมากินมาใช้โดยมิชอบ แสดงให้เห็นว่า คนไทยมีการทำกันเป็นอาชีพหลักและที่นาหรือข้าวก็เป็นทรัพย์สินที่สำคัญของคนไทยและมักถูกขูดรีดจากผู้ มีอำนาจหากมีการยึดทรัพย์สินก็มักยึดที่นาหรือยึดข้าวนั่นเอง

2.6 การเล่นเกมการุณและการเล่นพนัน หมายถึง สำนวนที่มาจากการเล่นเกมการุณ หรือชื่อเรียกในการเล่น เกมการุณ และการเล่นพนันของคนไทย ดังต่อไปนี้

โธ่เอ๊ย ทำไมเคราะห์กรรมจึงด้อนดิ้นเข้ามาจนมุมอยู่เช่นนี้! เธอ โปรดปล่อยให้ดิ้นฟรีเถิด ฟรีใน ความคิดเรื่องนี้ รพินทร์ไม่ทราบดอกว่าการป่วยเจ็บของคุณนี่ครั้งนี้ นอกจากจะทำให้เราขัดสนสนใจ ในเรื่องเงินทองที่ใช้สอยประจำวันแล้วเรายังเป็นลูกหนี้เพื่อนบ้านเข้าอยู่หลายคน [15]

“จนมุม” เป็นสำนวนหมายความว่า ต้องจำนนหรือแพ้ มวลของสำนวนมาจากการเล่นเกมการุณ ซึ่งเมื่อ เดินไปผลสุดท้ายตัวขุนสุดท้ายของฝ่ายเป็นรองมักจะถูกด้อนไปทางมุมกระดาน แล้วก็ไปติดอยู่ที่มุมกระดานฝ่ายเป็น ต่อรุกครั้งสุดท้าย ตัวขุนเดินต่อไปอีกไม่ได้ก็จนนับว่าแพ้ ใครถูกชักใช้ไล่เลียงจน ไม่มีทางตอบแก้ตัวหรือทำอะไรให้เขา จับผิด ได้แก้ตัวไม่รอด หรือหนีเขาไปไม่พ้นต้องจำนนอยู่ เราเอากการเล่นหมากรุกมาพูดเป็นสำนวนว่า “จนมุม” [10] จากตัวอย่างสำนวน จนมุม สะท้อนให้เห็นว่า คนไทยชอบการเล่นหมากรุก เพราะสำนวน จนมุม เกิดจากการเล่นเกม การุณที่ตัวขุนถูกด้อนไปจนมุมกระดานนั่นเอง ศรีบูรพานำมาใช้ในความหมายว่า ตัวละครอยู่ในภาวะที่ไม่สามารถทำอะไร ได้เพราะหมดหนทางแก้ไขหรือแก้ตัวใดๆแล้ว

2.7 การบันเทิง หมายถึง สำนวนที่มาจากการแสดงสนุกสนานรื่นเริงต่าง ๆ ได้แก่ ภาพยนตร์ การร้อง เพลง และการแสดงพื้นฐาน เช่น ลิเก หมอลำ หุ่นกระบอก เป็นต้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“...เวลานี้คือฉันกลัวพอที่จะเผชิญหน้ากับคนทุกคนแม้แต่คุณพ่อ คิฉันทราบดีดอกว่าคุณไม่ปรารถนาจะให้ใครพบคุณมากลุกคลีตีโมงกับคิฉัน คุณเป็นคนรู้จักรักษาตัวดีจริงๆ นะคะ” [14]

“กลุกคลีตีโมง” เป็นสำนวนหมายความว่ายู่รวมคลุกคลีพัวพันไปด้วยกัน คำ “ตีโมง” หมายถึง ดีห้อง การเล่นของไทยโบราณมักจะมีห้องกับกลองเป็นสำคัญ เช่น โมงครุ่ม ระเบ็ง ฯลฯ ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา คนได้เห็นได้คู่กันจนชิน อะไรที่คลุกคลีพัวพันกัน จึงมีคำว่า “ตีโมง” เข้าไปต่อท้ายอยู่ด้วยเป็น “กลุกคลีตีโมง” [10] จะเห็นได้ว่า สำนวน กลุกคลีตีโมง นั้นสะท้อนให้เราเห็นว่า การละเล่นต่างๆ ทั้งการรำ การขับร้อง ดนตรีมโหรี ปี่พาทย์ อยู่คู่กับวิถีชีวิตคนไทยมาช้านาน จนเกิดเป็นสำนวนขึ้น ซึ่งศรีบูรพาได้นำ สำนวน กลุกคลีตีโมง มาใช้เปรียบเทียบความสนิทสนมกลมเกลียวกันของตัวละคร ในที่นี้ ตัวละครมีการประชิดประชันกันเนื่องจากต่างคนต่างจะแยกย้ายไปแต่งงานมีคู่กันแล้ว หากแต่ยังรักกันอยู่

2.8 วรรณกรรมต่าง ๆ หมายถึง สำนวนมีที่มาจากเรื่องราว เหตุการณ์หรือตัวละคร ตัวเอกในวรรณกรรมต่าง ๆ เช่น นิทาน บทละคร วรรณคดี เป็นต้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“แม่วันทองของฉันและของคนอื่น” “ละครฉากสุดท้ายของเราได้ปิดลงแล้ว บทบาทของพระเอกผู้เฒ่าเฒ่าไปด้วยความรัก ซึ่งฉันเป็นผู้แสดงก็จำต้องลบลงในทำนองเดียวกัน...” [9]

“แม่วันทอง” เป็นสำนวน หมายถึง หญิงที่หลายใจมีสามีหลายคน ซึ่งมีที่มาจากวรรณคดี เรื่อง ขุนช้างขุนแผน นางวันทองหรือนางพิมพิลาไลย นั้นเป็นภรรยาของขุนแผนและต่อมาก็เป็นภรรยาของขุนช้าง “วันทอง” จึงเป็นสำนวนใช้เรียกผู้หญิงที่มีความประพฤติไม่ดี เจ้าชู้ หลายใจ ซึ่งถือเป็นการตำหนิผู้หญิงที่ค่อนข้างรุนแรง ศรีบูรพานำ “แม่วันทอง” มาเปรียบเทียบพฤติกรรมของตัวละครหญิงที่มีสามีหลายคน โดยไม่รู้สึกละอายใจ ทั้งๆ ที่มีสามีอยู่แล้วแต่ก็ยังคบชู้ซึ่งเป็นชายคนรักเก่าไปพร้อมกันด้วย

...ถ้าเราสามารถที่จะเลือกได้ในระหว่างคนใช้ที่มีหน้าตาเหมือน อัชฌิณี กับที่มีหน้าตาดูงดงามแล้ว เราก็ควรจะเลือกเอาคนหลัง... [20]

“อัชฌิณี” เป็นถ้อยคำที่ใช้เป็นสำนวนเปรียบผู้หญิงที่มีรูปร่างหน้าตาไม่สวย ร่ากายใหญ่โตดูแล้วไม่งดงามน่ามองเหมือนผู้หญิงทั่วไป “อัชฌ” เป็นตัวละครในวรรณคดีไทย เป็นอมมุขย์ที่มีรูปร่างหน้าตาดำกัว นิสัยดูร้ายสามารถแปลงกายเป็นมุขย์ได้ ศรีบูรพานำ “อัชฌิณี” มาเปรียบผู้หญิงที่รูปร่างหน้าตาไม่สวยงามน่ามอง

สรุปและอภิปรายผล

จากการศึกษาสำนวนไทยในนวนิยายของศรีบูรพาในด้านโครงสร้างภาษาและที่มาพบว่า โครงสร้างภาษาของสำนวนมีทั้งสิ้น 3 ประเภท คือ ประเภทที่เป็นคำ ประเภทที่เป็นวลี ประเภทที่เป็นประโยค โดยประเภทที่เป็นคำ พบโครงสร้างที่เป็นคำเดี่ยวและคำประกอบ ซึ่งคำเดี่ยวปรากฏทั้งคำเดี่ยวที่เป็นคำนาม และคำกริยา ส่วนโครงสร้างคำประกอบมี 3 ลักษณะ คือ คำประกอบที่เป็นคำประสม คำประกอบที่เป็นคำซ้อน และคำประกอบที่เป็นคำซ้ำ

ประเภทที่เป็นวลี พบโครงสร้าง 3 ลักษณะ คือ นามวลี กริยาวลี และ วิเศษณ์วลี โดยสำนวนที่เป็นนามวลี ประกอบด้วยคำนามกับส่วนขยายแบ่งตามส่วนประกอบภายในแตกต่างกัน คือ นามวลีที่มีโครงสร้างประกอบด้วยหน่วยหลัก (ล) นามวลีที่มีโครงสร้างประกอบด้วยหน่วยหลักและหน่วยคุณศัพท์ (ลค) นามวลีที่มีโครงสร้างประกอบด้วยหน่วยหลักและหน่วยจำนวน (ลจ) สำนวนที่เป็นกริยาวลีประกอบด้วยคำกริยากับส่วนขยาย แบ่งตามส่วนประกอบภายในแตกต่างกัน คือ กริยาวลีที่มีโครงสร้างประกอบด้วยหน่วยแก่น (ก) กริยาวลีที่มีโครงสร้าง

ประกอบด้วยหน่วยแก่นและหน่วยขยาย (ก ข) และสำนวนที่เป็นวิเศษณ์วลีประกอบด้วยหน่วยหลักเป็นคำวิเศษณ์และส่วนขยาย

ประเภทที่เป็นประโยคพบ โครงสร้าง 3 ลักษณะ คือ ประโยคที่มีโครงสร้างประกอบด้วยหน่วยสกรรมและหน่วยกรรมตรง ประโยคที่มีโครงสร้างประกอบด้วยหน่วยประธานและหน่วยกรรม ประโยคที่มีโครงสร้างประกอบด้วยหน่วยประธาน หน่วยสกรรมและหน่วยกรรมตรง

การใช้สำนวนไทยในนวนิยายของศรีบูรพาในด้านโครงสร้างภาษานั้น พบว่าสำนวนที่ศรีบูรพานำมาใช้มีหลายรูปแบบทั้งเป็นคำเดี่ยว วลี และประโยค แต่ทุกสำนวนจะทำหน้าที่เป็นหน่วยที่มีฐานะเท่าคำคำหนึ่ง และสื่อความหมายถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งในเชิงเปรียบเทียบ ในส่วนของสำนวนที่เป็นคำเดี่ยว ถือว่ามีความคมคาย ชัดเจน และสำนวนที่เป็นวลีหรือประโยคนั้นเป็นสำนวนที่ช่วยขยายความเนื้อหาคำที่ต้องการสื่อความหมายให้ลึกซึ้ง สำนวนส่วนใหญ่มีโครงสร้างภาษาเหมือนสำนวนเดิม บางสำนวนเปลี่ยนโครงสร้างไปบ้าง และบางสำนวนใช้ในบริบทที่ต่างไป ศรีบูรพานำมาใช้สื่อความหมายได้ตรงตามจุดประสงค์ของผู้ประพันธ์ อีกทั้งสอดแทรกคำสอน เสนอแนวคิดทัศนคติได้อย่างคมคายชัดเจน อีกทั้งสำนวนที่ใช้ยังเพิ่มอารมณ์ ความรู้สึก และทำให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

ในด้านที่มาของสำนวนไทยในนวนิยายของศรีบูรพาพบว่ามีที่มาจากทั้งสิ้น 8 ประการ คือ ที่มาจากธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ความเชื่อ อวியะต่างๆ ของมนุษย์ การกระทำหรือความประพฤติของมนุษย์ การประกอบอาชีพ เกษตรกรรม การเล่นเกมกรุกและการเล่นพนัน การบันเทิงและวรรณกรรมต่าง ๆ สำนวนที่ปรากฏในนวนิยายของศรีบูรพาเกิดจากเรื่องราวและที่มาอันสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตและสภาพทางสังคมในยุคนั้น อีกทั้งทำให้ทราบว่า สำนวนไทยโดยส่วนใหญ่เกิดจากการที่คนไทยพูดเปรียบเทียบบางสิ่งบางอย่างกับสิ่งใกล้ตัวและสิ่งที่อยู่รอบตัวตรงกับคำกล่าวถึงการเกิดสำนวนไทยว่า [21] สำนวนของคนไทยมักเกิดขึ้นตามธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมต่างๆ ทำให้คนได้คิดขึ้นมา จึงสร้างเป็นสำนวนขึ้นใช้เพื่อเปรียบเทียบ เช่น ชาวนาอยู่ใกล้วัวก็ได้ขคิดจากวัว ชาวบ้านอยู่ใกล้สัตว์เลี้ยงก็ได้ขคิดจากสัตว์เลี้ยงเหล่านั้น เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าการใช้สำนวนไทยที่ปรากฏในนวนิยายของศรีบูรพามีส่วนทำให้การบรรยายเนื้อหา เรื่องราว ฉาก หรือลักษณะพฤติกรรมของตัวละครชัดเจนมีชีวิตชีวาอย่างยิ่ง เพราะสำนวนไทยถือเป็นการใช้ภาษาเพื่อให้ความคมคาย เพื่อเปรียบเทียบและแสดงให้เห็นภาพโดยนัย อีกทั้งยังเป็นการเล่นคำให้สละสลวยไพเราะ รื่นหู สร้างจินตภาพให้เกิดขึ้นแก่ผู้อ่านได้อย่างชัดเจน จึงกล่าวได้ว่าศรีบูรพาเป็นนักประพันธ์ที่มีคุณูปการฝากไว้แก่นุชนรุ่นหลังมากมาย จนได้รับการกล่าวขานว่าเป็น แม่ทัพแห่งแนวรบด้านวัฒนธรรม [22] ผลงานประพันธ์ทุกชิ้นทรงคุณค่าเต็มไปด้วยสาระแง่คิดและความงามทางวรรณศิลป์ ซึ่งถ้อยคำสำนวนที่ปรากฏใช้ก็ถือเป็นภาพสะท้อนความสามารถในเชิงการประพันธ์ให้เป็นที่ประจักษ์ได้อย่างชัดเจน

เอกสารอ้างอิง

1. Punnotok T. Approach to Study of Contemporary Literature. Bangkok: Thai Wattana Panit; 1984. Thai.
2. Suwanapichon R. Sriburapha: The Foremost Novelist of Thai Literature. Bangkok: Pasiko; 1979. Thai.
3. Boonkajorn T. Novels and Thai Society (1932 – 1957). Bangkok: Department of Thai, Chulalongkorn University; 1978. Thai.
4. Sriburapha. Chon Kwa Rao Cha Phop Kan Ik. 9th Edition. Bangkok: Dokya; 2005. Thai.

5. Suwannathada N. "Proverbs and Idioms" Teaching Materials Volume 8 (Folklore for Teachers), District 11. Bangkok: Sukhothai Thammathirat University; 2005. Thai.
6. Sriburapha. Hua Chai Pratthana. Bangkok: Matichon; 2005. Thai.
7. Sriburapha. Luk Phu Chai. Bangkok: Dokya; 1993. Thai.
8. Panthumetha B. Structure of Thai. 15th Edition. Bangkok: Ramkhamhaeng University; 2006. Thai.
9. Sriburapha. Saen Rak Saen Khaen. Bangkok: Dokya; 2004. Thai.
10. Vjijitmartra (Sa-nga Karnjanakphan), Khun. Thai Idioms. 4th Edition. Bangkok: Technology Promotion Association (Thailand-Japan); 1998. Thai.
11. Panthumetha N. Language Usage. 5th Edition. Bangkok: Satreesarn; 1977. Thai.
12. Sriburapha. Phachon Bap. Bangkok: Dokya; 2005. Thai.
13. Phanuphong W. Structure of Thai Language. 14th Edition. Bangkok: Ramkhamhaeng University; 1993. Thai.
14. Sriburapha. Chiwit Somrot. 2nd Edition. Bangkok: Matichon; 2005. Thai.
15. Sriburapha. Songkhram Chiwit. Bangkok: Matichon; 2005. Thai.
16. Sriburapha. Lok Sanniwat. 2nd Edition. Bangkok: Matichon; 2005. Thai.
17. Sriburapha. Amnat chai. Bangkok: Dokya; 2005. Thai.
18. Sriburapha. Lae Pai Khang Na. Bangkok: Dokya; 2005. Thai.
19. Sriburapha. Prap Phayot. Bangkok: Dokya; 1990. Thai.
20. Sriburapha. Khang lang phap. 38th Edition. Bangkok: Dokya; 2004. Thai.
21. Satawethin C. Thai Idioms. Bangkok: Sutthisarn Print; 1972. Thai.
22. Kongmuang P. Songkhram Chiwit – Sriburapha. Bangkok: Matichon; 2005. Thai.